Mehmed Niyazi

KANİJE



ÖTÜKEN

Nevzat Kösoğlu'nun
Aziz Hatırasına

“Serhat boylarında
askerin yaşlandığı seyrek görülür”

Denizin köpürdüğü, dalgaların sahilde patladığı 1574 yılının bir Aralık gecesiydi… Lodos ortalığı hallaç pamuğu gibi atıyor, yeri göğü birbirine katıyordu. Çatılardan kiremitler uçuyor, kümeslerin damlarını örten tenekeler oraya buraya savruluyordu.

Henüz şafak sökmemişti. İçi kürklü kaftanlarına sıkı sıkı sarılmış üç adam, başlarını omuzlarına gömmüş, acele adımlarla iskeleye yöneldiler. Deli lodos kaftanlarını sırtlarından çıkarmaya and içmişçesine eteklerini savuruyor, yürümelerini güçleştiriyordu.

İki adam, korumak isteğiyle Şehzadeyi ortalarına almışlardı. Uzun aralıklarla arada bir çakan şimşekler yağmuru müjdeliyordu.Dev bir topun patlamasını andıran, kulakları sağır eden bir gök gürültüsüyle sarsıldılar. Çakan şimşekle etraf bir anda gündüz gibi aydınlandı.

Üçünün de dudakları kıpır kıpır salavat getirdiler.

Rıhtım taşlarına dikkatle, ihtiyatla basarak yürüyorlardı. Bütün balıkçı kayıkları, mavnalar karaya çekilmişti.

Üçü de kendi düşüncelerine dalmış, hiç konuşmadan yürüyorlardı. Zaten konuşsalar da seslerini birbirlerine

duyurmaları imkânsızdı. Rüzgârın ve denizin sesi her şeyi bastırıyordu. Ancak kayalık burnu dönünce küçük koyun ta dibine demirlemiş, dalgalarla beşik gibi sallanan tekneyi görebildiler. Bu münşeat[1] sahibi Feridun Bey'in zahire kayığıydı. Adımlarını daha da sıklaştırdılar. Kayığın fenerleri dalgalarla birlikte inip kalkıyor, karanlık denizde ışıklı zikzaklar çiziyordu.

Bu arada iri, seyrek damlalarla yağmur da başlamıştı… Kayıkçıların kalın halatlarla zar zor sabit tutmaya çalıştıkları kayığa bindiler. Alesta bekleyen kayık değerli yükünü alır almaz "Ya Allah Bismillâh, Allah-ü Ekber" nidaları arasında İstanbul'da Paşakapısı'na gitmek üzere Mudanya'dan yola çıktı.

Aklı olanın burnunun ucunu bile dışarı çıkarmadığı bu havada gözlerini karartıp denize açılan bu üç adam o an Osmanlı'nın kader defterine not düşüyorlardı.

En gençleri 29 yaşındaki Şehzade Murad idi. Vefat eden babası II. Selim Han'ın yerine herhangi bir mücadeleye meydan vermeden tahta çıkmak üzere süratle İstanbul'a götürülüyordu.

Diğeri ise Şehzadenin baş muhasibi Hasan Bey idi. Böyle apar topar yola çıkarılan genç Şehzade hem soğuk, hem bindikleri kayığı beşik misali sallayan lodos yüzünden titriyor, yakında yükleneceği sorumluluğun ağırlığını daha şimdiden omuzlarında hissediyordu. Bir yandan babasının vefatından duyduğu acı, üzüntü, bir yandan kendisini bekleyen koskoca bir imparatorluğun sorumluluğu, bir yandan da yeri göğü birbirine katan lodos onu serseme çevirmişti. Başı dönüyor, durmadan inip kalkan kayıkta midesi bulanıyordu. Gözlerini yumdu ve taşıyamayacağı kadar ağırlaşan

[1] Divan Edebiyatında nesir yazarlarının yazdıkları yazılara ve bu yazıların toplandığı mecmualara denir.

başını usulca Hasan Bey'in dizlerine koydu… Yarı uyur, yarı uyanık haldeyken kardeşleri bakışlarında canlandı… Göğsüne bıçak gibi bir acı saplandı. Gözleri yandı. Göz kapaklarının altı sıcak yaşlarla doldu. Nizam-ı âlem için onları da feda etmesi gerekecekti…

* * *

Şehzade Murad'ın başını dizlerine koyduğu Hasan Bey o tarihte kırklı yaşlarındaydı. Enderun'dan yetişen Hasan Bey'in nereli olduğunu pek kimse bilmezdi. Diğer rikaplardan[2] farklıydı; işini layıkıyla yapmak için olanca çabasını sarf ederdi; göze girmek gibi bir derdi yoktu. Şehzadenin baş muhasipliği ilk görevlerinden biriydi.

Kader ona böyle bir yakınlık sunduğu halde Sultan'ın yanında bulunmak gayretini gütmemişti. Onda tabasbusun belirtisi kesinlikle görünmezdi; vakar sadece yüzüne değil, bütün tavır ve davranışlarına hâkimdi. Devamlı saray dışı görevlerde bulunmuş, ömrünün uzun bölümünü serhat illerinde geçirmişti. Buralardaki görevine İzvornik Sancak Beyliği'nde başlamıştı. Bu sırada Mekamorya, Komar ve Meçend kalelerini fethetti. Daha sonra Göle Sancağı'na tayin oldu; ardından Zigetvar Sancak Beyliği'ne getirildi; burada bulunduğu yıllarda çetin savaşlara girişti; başarılarından dolayı kısa zamanda Mirmiranlığa[3] yükseltildi. Ele avuca gelmez cıva gibiydi; sırtından inmediği siyah atının göğsündeki beyazlık dolayısıyla kendisine 'Alaca Atlı' denirdi. Sevenleri ve yakınları ona böyle hitap ederlerdi. Kahveyi çok sevdiğinden "Tiryaki" lakabıyla da anılırdı.

---

[2] Osmanlılarda hükümdarın ata binerken üzengisini tutan kişiler.

[3] Ferikliğe (Korgeneralliğe) denk rütbe; mülki amir olarak da Eyalet valisi; Beylerbeyi.

* * *

"Sen sen ol ehl-i keyif olan yerde
Eksik etme kahveyi bir ferde"

beyiti dillerde dolaşırdı.[4]

Onun için önemli olan görevini yapmak, hizmet etmekti; Eflak savaşlarında dikkat çekecek başarılar gösterdiğinden Bosna ve Budin gibi önemli iki şehrin Beylerbeyliğine getirildi. Halk arasında ondan şöyle söz edilirdi: *"Hasan Paşa eyledi cihadı / Ki söylenir Kamu dillerde adı."* Ama onun kulakları böyle anlı şanlı sözlere tıkalıydı. O sadece görevini yapıyordu; milletin mutluluğunu, devletin varlığını sürdürmesi buna bağlıydı; yediği lokmanın helal olması da...

Devlet ne kadar güçlü olursa olsun, serhat boyları tehlikeliydi; sık sık baskınlara uğrardı. Şahin gibi uçan atına binip sayısız din kardeşinin imdadına yetişmiş, onları kılıçtan kurtarmıştı. Yalnız Bekir Hoca'nın kızını kurtaramamak onun içinde devamlı büyüyen bir ukde olmuştu. Nemçelilerin kaçırdıkları kız; "kör ölür badem gözlü olur" kabilinden mi, yoksa gerçekten mi dillere destan olacak kadar güzeldi... Bunu bilmiyor, hatta ilgilenmiyordu. Yalnız kurtuluş ümidi olan bir kişi için canını cehenneme atmayı göze almayan, kanaatince insan değildi, onun yetiştiği ortama da medeni denmezdi... Pek çok yara aldı, sohbetlerinde yeri geldiğinde "serhat boylarında askerin yaşlandığı seyrek görülür" demesine rağmen, Rabbi ömür verdiği için yaşıyordu. Aslında bu, onun istediği bir hayattı; nasıl olsa zaman akıp gidiyordu. Önemli olan ondan bir şeyler kurtarmaktı; bu da cihat ve hizmet ile mümkündü…

---

[4] Bu beyiti Tiryaki Hasan Paşa'nın mı yoksa Cafer Ayani'nin mi yazdığı bilinmemektedir.

Adaletten sapmamayı ilke edinmişti. "Bana ne?" diyemez, kötülüğe karşı savaşırdı; dinin emri bu idi. Vatanını korumak da onun asli göreviydi. Bunda başarılı olmak için sınırların ötesinde neler olup bittiğini bilmek gerekirdi. Orada teşkilatının başındaki yetkili rahmete kavuşmuştu; donanımlı bir kişiye ihtiyaç duyuyor; bir türlü bulamıyordu.

* * *

"Burada hoca olarak görev yaparsınız"

Haber alma teşkilatının başında bulunan Karapençe Osman da sınır ötesindeki bu eksikliğin giderilmesini ilk iş olarak kabul ediyor, Tiryaki Hasan Paşa ile sık sık ne yapabileceklerini konuşuyordu. Bir gün Karapençe Osman, Peç'e gitti; elindeki Almanca metni tercüme ettirmesi gerekiyordu. Ali Rıza Efendi'nin yapabileceğini öğrenmişti. Metni rahatça tercüme etmesi dikkatini çekti; sohbete başladılar. Ali Rıza Efendi, Karapençe Osman'ın sadece adını duymuştu; fakat ne iş yaptığına dair bilgisi olmadığı gibi şahsen de tanımıyordu. Karapençe Osman ise Ali Rıza Efendi hakkında bilgi sahibiydi; daha çok onu konuşturmak istiyordu; çünkü Almanca, Latince, İbranice, Arapça, Macarca ve Türkçe bilmesi onlar için bulunmaz nimetti; bir de şahsiyeti, yetenekleri varsa, uzun zamandan beri aradıkları adamdı.

Ali Rıza Efendi'nin doğduğu köyün halkı genellikle Macardı; burada ailesi ile beraber birkaç Türk ailesi daha yaşardı. Macar çocuklarıyla beraber oynayarak on iki yaşına gelmişti; evde Türkçe, sokakta Macarca konuşurdu. Köyü ele geçiren Nemçeliler, eli silah tutan delikanlıları, yaşlıla-

rı öldürmüş, kadın ve çocukları Viyana'ya götürmüşlerdi. Annesi yolda ölmüş, küçük Ali Rıza yalnız kalmıştı. Yönetim onun dini öğretim görmesini uygun bulmuş, yıllarını bu okullarda geçirerek teolog olmuştu. Adını da Rudi Walter olarak değiştirmişlerdi.

Fakat akıllılık yaparak Türkçe ve Macarcayı unutmamak için her fırsatı değerlendirmişti. Günün birinde eline geçen Kur'an'ın Türkçe mealini şüpheye mahal vermemek düşüncesiyle gizli gizli okumuş, şaşırtıcı ayetlere rastlamıştı. Bunlar gerçekten Kur'an'da var mıydı; yoksa Osmanlılar propaganda unsuru olarak mı ilave etmişlerdi?... Bunu anlamak için Arapça öğrenmeyi kafasına koydu; Kur'an-ı Kerim'i aslından okuyacaktı. Kilisenin imkânları genişti; vakti de müsaitti. Arapçayı çok iyi bilen yaşlı Papazı her sabah ziyaret ediyor, ondan Arapça dersi alıyor, işi sıkı tutuyordu. Üç yılda, okuduğunu rahatça anlayacak seviyeye geldi. El ayak çekildikten sonra Kur'an-ı Kerim'i inceliyor, aslı mealinden daha çok dikkatini çekiyor, onda merak uyandırıyordu.

Graz'ın güneyindeki büyük bir köye papaz olarak tayin olmuştu. Henüz ilk yılını doldurmadan Osmanlı-Avusturya sınır çatışması patlak vermiş, bir akıncı birliği görev yaptığı köyü yağmalamış, genç bir papaz olan Rudi Walter'i de esirlerin arasında Peç'e getirmişlerdi. Çeşitli meyve ağaçları, yemyeşil bahçeler, gösterişli evlerle donanmış bu küçük şehir, sanki cennetten bir köşeydi. Gurbette yaşamak, yalnız olmak, temkini ona hayat üslubu olarak benimsetmişti. Dünyanın bin türlü hali olduğu için sırrını kimseye söylemezdi. Ağır başlı hareket etmesi, aradan bir süre geçtikten sonra Müslüman olması, namaz kılması, Arapça bilmesi yetkililerin dikkatini çektiğinden onu azat ettiler. O da Peç'e yerleşti. Nadiye adında bir kızla evlendi.

Bir kızı, bir oğlu oldu. Bilgisi, konuşması, oturup kalkması komşularının gözünden kaçmıyor, her geçen gün çevresinde saygı duyanlar çoğalıyordu.

Karapençe Osman'a göre aradıkları adam bu idi; ama tek başına karar vermek istemiyordu. Ali Rıza Efendi'nin hayat hikâyesini, donanımını anlattığı Tiryaki Hasan Paşa yitiğini bulmuşçasına sevindi ve sordu:

- Bu adam hakkında düşünceni kimseye anlattın mı?

- Hayır.

- Ondan yararlanabiliriz.

İki hafta kadar sonra bir gece Karapençe Osman ile Tiryaki Hasan Paşa atlara binip Peç'e gittiler. Ali Rıza Efendi'nin evi, çeşitli meyve ağaçlarının içindeydi. Kapısını çalarken seslendi.

- Ben Karapençe Osman, Tiryaki Hasan Paşa ile ziyaretinize geldik.

Ali Rıza Efendi şaşırdı; kulaklarına inanamıyordu. Adı dillerde dolaşan Tiryaki Hasan Paşa'nın onunla ne ilgisi olabilirdi? Kuşku ile kapıyı açtı, gülümseyen Karapençe Osman sordu:

- Davetsiz misafir kabul ediyor musunuz?

- Ah! Bu ne büyük bir şeref; buyurun efendim.

Atlarını ahıra çekip onları misafir odasına aldı; sıcak bir tavırla "Hoş geldiniz" derken "Nasıl bir şeyle karşı karşıyayım?" sorusu da zihnini kurcalıyordu. Birbirlerine hal hatır sorarlarken Ali Rıza Efendi dikkat etti; yaşlanmasına rağmen Tiryaki Hasan Paşa'nın heybeti hepten silinip gitmemişti. Eşi Nadiye son derece hamarattı; kısa sürede mükellef bir sofra hazırladı.

Yemeklerini yediler, kahvelerini içerlerken Tiryaki Hasan Paşa konuyu açtı:

- Niçin böyle zamansız ve habersiz ziyaretinize geldiğimizi merak ediyorsunuzdur. Hayat hikâyenizi Karapençe'den dinledim. Papazlık eğitimi almanız, Almanca, Latince bilmeniz bizim için çok önemli. Devlet-i Aliyye'nin size ihtiyacı var; bizimle çalışmak ister misiniz?

- Devlet-i Aliyye bizim her şeyimiz; dinimizin, millî varlığımızın direği, bekçisi, şahsî hayatımızın güvencesidir. Bünyesinde görev yapmak aynı zamanda imanımıza hizmettir. Ama benim gibi birinin nasıl faydası olabilir?

- Biliyorsunuz, istihbarat bir devletin can damarıdır. Nemçe'nin içinde gizli bir teşkilatımız var; Karapençe ile durumu görüştük; sizi onun başına getirmek istiyoruz.

Beklemediği bir teklifle karşı karşıya olduğu Ali Rıza Efendi'nin yüzünden anlaşılıyordu.

- Gizli teşkilat ve ben? Hiç bilmediğim, düşünmediğim bir iş.

Tiryaki Hasan Paşa gülümseyince inci gibi sağlıklı dişleri göründü.

- Hayat sürprizlerle doludur; lütfen yaşadıklarınıza bakar mısınız? Bu da onlardan biri.

- Devlet-i Aliyye'ye canımız kurban; fakat becerebileceğimden endişeliyim.

- Teklif ettiğimiz görev sandığınız kadar zor değil; bölgede istihbarat toplayan sekiz elemanımız var. Onlar haberleri getirecekler, siz de yorumlarınızla birlikte bize intikal ettireceksiniz. Bu işte önemli olan ketum davranmak, temkini elden bırakmamaktır; dost, akraba yoktur; herkesin başka bir yakını, bir fiyatı olduğunu unutmamak gerekir. Bunları zaten biliyorsunuz. İşin önemli tarafı Kilise'de çalışacağınız için bizim elemanlarımızın yaklaşmakta güçlük çektikleri kişilerle temas halinde olmanızdır. Onlardan alabileceğimiz bilgiler bizim için hayati önem taşıyabilir.

- Konuyu ayrıntılarına kadar düşündüğünüze göre, muhakkak ne yapacağıma, nasıl hareket edeceğime dair bir görüşünüz vardır. Bunları bilirsem size daha gerçekçi cevap verebilirim.

-Orada papaz olarak çalışıyordunuz; esir edilip Peç'e getirildiniz. Buradan sizi kaçıracağız, Viyana'ya gidip yetkililere "esir düşmüştüm, bir fırsatını bulup dinsiz Osmanlı'dan kaçtım" diyeceksiniz. Onlar da araştıracak, gerçekten Papaz olarak çalışırken esir düştüğünüzü tespit edeceklerdir. Tabii siz burada Peç'de değil de, Budin'de bir askeri bölükte kalırsanız, orada sizi araştırmaları mümkün olmaz. Sizi bir yerde görevlendirecekler. Viyana'da sarraflık yapan Frederich Nicolai adında güvenilir bir adamımız var. Nemçeli olan hanımı dahi Müslüman, gerçek adının Yakup olduğunu bilmez. Size dükkânının adresini vereceğiz; bir başkasının bulunmadığı bir anda kolyelere, bileziklere bakarken, güya elinizdekini anlamaya çalışıyormuş gibi, Türkçe "Tuna boyluyum" diyeceksiniz. Karşınızdaki Türk değilse bu kelimeden bir şey anlamaz; "kendi kendine konuşuyor" der, geçer. Muhatabınız o ise "ben de serhat kuşuyum" diye cevap verecektir. Beklediğiniz cevabı aldıktan sonra durumunuzu ona bildirirsiniz. Zaten bir yetkilinin geleceğini biliyor. Çok geçmeden temas etmesi gerekenler sizi bulurlar. Böylece tezgâhın başına geçmiş olursunuz. Hangi gizli yollardan gidip geleceğinizi onlar size öğretirler. Duruma göre hareket edersiniz. Yıllarca burada kaldığınızdan dostlarınızın, tanıdıklarınızın bulunması tabiidir. Türkçeyi, Arapçayı biliyorsunuz; onlar da sizi istihbaratta kullanmak isterlerse, iş rayına iyice oturur. Gidip gelirsiniz; orada papaz, burada hoca olarak görev yaparsınız. Böylece Devlet-i Aliyye'ye hizmet edersiniz.

Kısa bir süre önüne bakarak düşünen Ali Rıza Efendi, gözlerini Tiryaki Hasan Paşa'ya çevirdi.

-Başarabilir miyim, bilmem; ama arzunuz benim için emirdir.

Bakışlarından, gülümseyişinden memnuniyeti belli olan Tiryaki Hasan Paşa;

- Bir de benim özel bir istirhamım var, dedi. Büyük bir âlim olan Bekir Hoca'nın Fatma adındaki kızı epey bir süredir Hıristiyanların elinde esirdir. Öldüyse mezarını, diriyse kendisini bulmalıyız. Anacığının gözleri ağlamaktan kör olmak üzereymiş.

- Koskoca Nemçe'de bulmamız tesadüf olur. Tam olarak nerede kaçırıldığını biliyor musunuz?

- Bekir Hoca'nın kızını biz Mekamorya'yı ele geçirmeden önce kaçırmışlar. Büyük bir ihtimalle, Mekamoryalıların elindedir. Nereye çekilmişlerse onların arasında aranmalı.

* * *

"İş bitmiş,
herkes ölümün nasıl olduğunu görmüştü"

Ali Rıza Efendi'nin Nemçe'ye intikali, düşündükleri şekilde gerçekleşti. Eski dostları tarafından sıcak karşılandı; Osmanlı'ya dair pek çok acı hatırasını güzel üslubuyla anlattı.

Viyana'da verilen adreste Rudi Walter, Yakup'un kuyumcu dükkânını buldu; içerde bir kadın kolyelerden bi-

rini almış, evirip çeviriyordu. Yandaki vitrine bakarak oyalandı; kadın çıkınca girdi.

-Kızım için zarif bir zincir almak istiyorum. Herhalde yüz ağartacak malınızı benden esirgemezsiniz; çünkü ben "Tuna Boyluyum" dedi.

Yakup'un gözlerinde şimşek çaktı.

- "Ben de serhat kuşuyum."

- Çok memnun oldum.

- Bekliyorduk efendim.

Frederich Nicolai adını taşıyan Yakup'un dükkânına gerekli olduğu zamanlar gider, Yakup da onu "Peder Walter" olarak ziyaret ederdi. Genel hizmetlerinin yanında, Fatma'yı aramayı da görev biliyorlardı. Mekamoryalıların göçtükleri yeri tespit ettiler. Buraya yakın bir ilçede Daniel Müller adıyla görev yapan "Nişli İlhan'ın" kalaycı dükkânı vardı; zaman zaman neler olup bittiğini anlamak amacıyla çevresindeki köyleri, şatoları dolaşarak kap kalaylar, Fatma'nın izini bulabilmek için tüm istihbaratları değerlendirirdi.

Çok geçmeden Ali Rıza Efendi, namı diğer Rudi Walter büyük bir köye papaz olarak tayin edildi. Burada Kozma adında bir zorba vardı; Müslümanlara karşı inanılmaz derecede acımasız davranır, her esir için adeta ayrı bir işkence usulü geliştirirdi. Başkaları bir Müslüman yakalasa, şerrinden korktukları için onu Kozma'ya teslim ederlerdi.

Kozma, güneşli bir günde halkı köyün meydanına toplamıştı; yanında papaz kıyafetiyle dikilen Rudi Walter'in Ali Rıza Efendi olduğunu tahmin etmek mümkün değildi. Ortada kolları ve ayakları yana açılarak direklere bağlanmış, çırıl çıplak bir esir duruyordu. Kara yağız bir Osmanlı delikanlısıydı; "Ih!" demiyor, gerçekten dayanıklılık örneği sergiliyordu. Rudi Walter'in yüreği delik deşik oluyor, ama

renk vermiyordu. Bu elim tabloyu seyretmek için toplanan halk vicdanen rahatsız oluyor; fakat Kozma'nın hışmına uğramaktan korkuyorlardı. Rudi Walter, "Rabbim yardım et" diye içinden geçirirken, Kozma kurbanını seyrediyor, arada bir bakışlarını halkta gezdiriyor "icab ederse sizi de böyle yaparım" demek istediği anlaşılıyordu. Bıçağı elinde ışıldayan cellat sık sık gözlerini Kozmo'ya çeviriyor, emrini beklediğini belli ediyordu.

Kozma başlamasını emretti. Cellat, usta elleriyle keskin bıçağının ucunu esirin boynuna dokundurarak görevine başladı. Omuzlarından geçen kanlı çizgiler bileklerine indi, duyduğu acıdan etkilenen seyirciler, bakışlarını başka tarafa kaydırıyorlardı. Kozma'ya vahşi bir zevk vereceğini bildiğinden esir, acısını gizlemeye çalışıyordu. Ama dayanılacak gibi olmadığını Rudi Walter görüyor, yardım etmesi için Allah'a dua ediyordu. Göğüs derisini yüzen cellat, yardımcısının uzattığı çanaktan kaşıkla aldığı tuzu genç adamın yarasına bastırıyor, böylece pıhtılaşan kan yine de celladın ellerini kızıla boyuyordu. Rudi Walter olduğu yere yığılmamak gayretiyle adeta canını dişine takmıştı. Bir an geldi, sırım gibi delikanlının başı kanlı göğsüne düştü; kolları, bacakları direklere bağlanmış olmasaydı, kütük gibi yere yuvarlanırdı… İş bitmiş, herkes ölümün nasıl olduğunu görmüştü.

Halk dağılırken Rudi Walter de kaldığı kilisenin müştemilatına gitmişti. O delikanlının direnci gözlerinin önünde duruyordu. "Rabbim, Peygamber Efendimize komşu eyle" duasıyla gözlerini kuruladı. Abdest alıp namaz kılacaktı; her ibadet sırasında yaptığı gibi perdeleri örttü, papaz kıyafetini değiştirdi.

* * *

Kozma, Müslümanlara işkence etmek amacıyla, demirden sandık yaptırıp, içine çelikten çiviler çaktırmıştı. Ele geçen Müslümanları bu sandığın içine yatırtır, mancınıkla havaya kaldırtır, günlerce aç susuz kalan bu zavallıların inlemelerini ninni gibi dinlerdi. Bu zulmün önüne geçmeleri için Tiryaki Hasan Paşa, Nemçeli yetkililere başvurdu. İstediği sonucu elde edemeyince, konuyu Nemçe İmparatoru'na aksettirdi; *"Siz ki imparatorsunuz; mevkiiniz gereği adaletli davranmak zorundasınız. Bildiğiniz üzere, yapılan anlaşmalarla sınır boyları düzene girdi. Gönül arzu eder ki bu barış sürüp gitsin. Ne yazık ki aldığımız haberlere göre Kozma adında bir zalim para sızdırmak veya yüreklere korku salmak amacıyla esir aldığı dindaşlarımıza çeşitli işkencelerle eziyet ediyor. Sizin de bizde aralarında ünlü kumandanlarınızın bulunduğu pek çok esiriniz var; herhalde onlara aynı şekilde muamele yapmamızı istemezsiniz. Esir düşmüş çaresizlere işkence yapmak marifet mi? Hükümdar olarak bunun önüne geçmek zorundasınız; aksi takdirde iştirak ettiğiniz anlamına gelir. Bir devletin haysiyeti esirlerine yaptığı muamelede gizlidir."* Bu müracaat üzerine İmparatorun zulmün önüne geçmesi Tiryaki Hasan Paşa'yı memnun etti. İslam yolunda, Müslümanların uğrunda kılıç sallamak onun için sevap olduğu kadar bir zevkti; fakat barışı bu zevke her zaman tercih ederdi; çünkü İslam barış diniydi.

Ne çare ki bir süre sonra Kozma zulmünü daha da arttırarak yeniden ortaya çıktı. Ürgüplü Ali adında bir sipahi erini kaçırtıp, esir ettiler; çelik çivilerin üzerine yatırıldığı haberi Tiryaki Hasan Paşa'ya ulaşınca çevresindeki kumandanları huzura çağırttı.

-Kozma zorbası yine işbaşında. Çetesine askerimizi kaçırtıp, ona işkence ettirdiği haberini aldık. Anlaşıldığına göre Nemçe İmparatoru'nun konuya müdahalesi yasak

savma kabilinden olmuş. Zerre kadar Müslümanlığı bulunanlar, hatta iman kokusu almış olanlar buna tahammül etmemelidir. Ne pahasına olursa olsun, mutlaka haddini bildirmeliyiz.

Toplananlar da münasip bulunca Kethüdası[5] Ahmed'i kumandan tayin etti. Emrine bin beş yüzden fazla seçme gazi verdi. Yıldızsız bir gecede sessizce sınırı geçtiler; ama harekâtı haber alan Nemçe askerleriyle karşılaşmaları uzun sürmedi. İki tarafın askerleri birbirlerine girdi; geziler kılıçlarını gerçekten maharetle kullanıyorlardı. Pek çok düşman askerini kılıçtan geçirip kısa sürede hâkimiyeti sağladılar.

Aldıkları esirlerin arasında Kozmo da vardı. Tiryaki Hasan Paşa onu karşısına getirtip getirtmemeyi Karapençe Osman ile istişare etmek istedi; zira dört lisan bilen Karapençe'nin cesaretine, dirayetine olduğu kadar, zekâsına ve ferasetine de güvenirdi. Bunun için sık sık kumandalara şöyle derdi: "Başınız darda kaldı mı, Karapençe'nin buyruğunu benim buyruğum bilin." Tiryaki Hasan Paşa'nın bakışlarında belli belirsiz bir esinti göründü:

- Ne dersin, getirtip sigaya çekelim mi?

- Küstahça cevap verirse, yapacağımız muameleye nefsimiz karışmış olur.

-Doğru söylüyorsun. Vereceğimiz ceza diğerlerine örnek olmalıdır. Bir zalime fiiliyle mukabele eder, diğerlerine şefkatle davranırsak, onlar da bundan sonra esir düşenlere iyi muamele ederler.

Benzer bir sandık yaptırarak içine Kozma'yı yatırdılar; mancınıkla havaya kaldırıp beklettiler; acı çekerek ölmesi-

---

[5] Büyük devlet adamlarının, zenginlerin işlerini gören adamlar için kullanılır. Halk dilinde Kâhya denirdi.

ne şahit olan diğer esirlere hiçbir şey yapmadılar; hatta ne yiyorlarsa onlarla paylaştılar…

* * *

"Üstü başı hayatı gibi lekesizdi"

Orta Avrupa, boğuşma alanı gibiydi sanki; kaleler el değiştiriyor, birbirlerinin durumlarını öğrenmek için askerler kaçırılıyordu. Balaton gölü civarında ve kenarında bulunan Hedvik, Kestel, Songrat'taki kalelerde barınan atlı haydutlar, Müslümanlara çok zarar veriyorlardı. Tiryaki Hasan Paşa, emrindeki kumandanlara gece baskınlar yaptırtarak buradaki kaleleri aldırttı.

Gençliğinde şakacıydı; yaşlandıkça durgunlaşmıştı. Bakışları zaman zaman bir noktada derinleşirdi; yanındakiler "Paşanın ne derdi var?" diye zihinlerinden geçirirlerdi. Hâlbuki onun kişisel bir meselesi yoktu; olamazdı da… Fani hayatta üzülmeye, sevinmeye değer neyi vardı? Bugün gerçek olan, yarın masal değil miydi? İnsan, imanı zırh gibi kuşanmalı, Rabbinin rızasını kazanmalıydı; bunu ancak cihatla, ibadetle, acizlerin hizmetine koşmakla yapabilirdi, nefsini de onlarla yenebilirdi. Bu yalan dünyada önemli olan, sadece devletti. O, ebediliğin faniliğe yansımasıydı... Milletin, ümmetin kaderi ona bağlıydı; zalimin mazlumu ezmemesi için de alabildiğine kuvvetli olmalıydı... Ne yazık ki Devlet-i Aliyye eskisi gibi güçlü değildi. Bu onu çok üzüyordu; kahrolmasının asıl sebebi ise İstanbul'dakilerin bu acıyı yeteri kadar duymamaları, hırslarının peşinde koşmalarıydı…

Artık gücü, heybeti kalmamıştı; ama biraz dikkatli bakan uzun boyunu fark ederdi; ne çare ki omuzları çökmüş, hafif kamburlaşmış, beli bükülmüştü. İhtiyarlamak kader-

di; ondan korkmuyor, fakat cihat yapamamak, ibadetlerini eda edememekten endişe ediyordu. Sanki zamanın çoğunu dağda bayırda geçirmiyordu; başındaki sarığı, elbisesi, sakalı gibi bembeyazdı; sakalının bakımını sık yapar, elbisesini de kendisi yıkardı. Üstü başı, hayatı gibi lekesizdi…

Bosna Beylerbeyi Telli Hasan Paşa, Nemçe'ye yaptığı akında, Hırvatistan'da pusuya düşürülüp emrindeki askerlerin bir kısmıyla şehit edilmişti.[6] O dönemde buna benzer olaylar sıkça cereyan ederdi. Sadrazam Koca Sinan Paşa; "Allah rahmet eylesin" diyerek geçiştirebilirdi; fakat o böyle yapmadı; belki de üst rütbeli kumandanlar arasında konuşulduğu üzere Ferhat Paşa'nın İran'daki zaferinin benzerini kazanmak hırsıyla Nemçe'ye haddini bildirmek istedi; Serdar-ı Ekrem olarak Belgrad'a geldiğinde[7] yirmi bin kişilik bir düşman birliğinin Yanık bölgesinde bulunduğu haberini aldı. Hızla üzerlerine yürüyüp kısa zamanda düşmanı dağıttıktan sonra Bespirem, Polato kalelerini fethetti.

Çok geçmeden, dağlara kar düştü; bilhassa geceleri hava insanı titretecek kadar sertleşiyordu. Harekâta devam ederlerse, askerin içinde huzursuzluk belireceğini düşünerek Koca Sinan Paşa Budin'e çekilme kararı verdi.

Bu yıllar Osmanlının Batı Avrupa'ya doğru uzandığı ve o coğrafyada en hareketli olduğu dönemdi. Nemçeliler, Osmanlının bir kalesini ele geçiriyor, çok geçmeden Osmanlı onu veya bir başka Nemçe kalesini alıyordu. Nemçeliler Osmanlı şehri olan Budin'i, aynı zamanda, Osmanlılar da onların hâkim olduğu Varat şehrini kuşatmışlardı. Nemçe'nin kolaylığı ikmal bakımındandı; onlar Viyana'dan, diğeri binlerce kilometre uzaktaki İstanbul'dan ihtiyaçlarını karşılıyorlardı. Osmanlının bir de İran derdi vardı;

6 1593.

7 Eylül 1593.

ne zaman batıda Hıristiyanlar'la meşgul olsa, İran bunu fırsat biliyordu... Kanlı savaşlar birbirini takip ediyordu. Nemçe'nin Budin kuşatmasında pek çok Osmanlı Paşası fani âleme veda etti; Bosna Beylerbeyi Tiryaki Hasan Paşa ile Semendire Sancak Beyi Mehmed Bey gibi ender yetişen devlet adamları da yaralandı... Diğer kuşatmalar da farklı değildi; fakat iki taraf da yılmıyor, Avrupa'nın göbeğinde kan gövdeyi götürüyordu. Bu sırada Osmanlı'ya sadrazam dayanmıyordu. Koca Sinan Paşa'dan sonra Damat İbrahim Paşa, Cerrah Mehmed Paşa, yine Damat İbrahim Paşa peş peşe gelmişlerdi.

Transilvanya, Boğdan ve Eflak'la ittifak yapan Nemçe imparatorluğu, Osmanlı ordusunun Budin'e çekilmesini fırsat bilerek kaleleri ele geçirmekle yetinmiyor, adeta Osmanlı halkına soykırım uyguluyordu; kadın, çoluk çocuk kesinlikle ayırmıyorlardı; köy ve kasabalardan yükselen feryatlar ufuklara sığmıyordu... Art arda kazandıkları zaferin verdiği moralle Osmanlının elindeki İstoni-Belgrad kalesini de kuşattılar. Budin Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa idi. Atak, gözükara olan bu genç paşa, düşmanın kendisini güven altına alamayışından doğan imkânı değerlendirmek isteyip arkasından bindirdi. İki ateş arasında kalan Nemçe birlikleri ve müttefikleri hızla çekildiler. Hasan Paşa, bunu fırsat bildi; düşmanı imha etmek amacıyla, herhangi bir tedbir almadan, emrindekilerden kat be kat kalabalık olan ordunun içine daldı. Süratle geriye çekildiklerinden artık Nemçeliler ve müttefikleri iki ateş arasında değillerdi; Hasan Paşa'nın bu cüreti onlara fırsat verdi. Yarım ay şeklindeki Osmanlı Ordusu'nu kuşattılar; bu kıskaçtan ancak yedi bin civarında şehit vererek kurtulabilen Osmanlı Ordusu, kırk dört top ile diğer ağırlıkların düşmanın eline geçmesine engel olamadı. Beyler-

beyi Hasan Paşa da yaralı olarak Budin'e kaçmak zorunda kaldı.

Bu yenilginin üzerine Tiryaki Hasan Paşa İstoni-Belgrad'ın muhafızlığına atandı. Zaten nerede bir tehlike belirse, mutlaka onun adı akla gelirdi. İlk işi şehitleri defnetmek oldu. Kazandıkları zaferi perçinlemek isteyen Nemçeliler Fulek, Kekoe, Hallaka ilçelerini zapt edip buralardaki kaleleri yıktılar, Müslüman halka akla, hayale sığmayan zulümler yapmaya başladılar… Uzunca bir zamandan beri padişahlar sefere çıkmıyorlardı; ama İstanbul'a kadar ulaşan zulüm haberleri III Mehmed'i harekete geçirdi; yanına Sadrazam Damat İbrahim Paşa'yı da alıp Macaristan'a geldi; kuşattıkları Eğri Kalesi ancak yirmi gün dayanabildi.

Padişah'ın sefere çıkması Nemçelileri ve müttefiklerini ürküttü. Büyük bir ordu toplayabilmek için bütün maharetlerini kullandılar. Osmanlı'ya karşı oluşturulan yeni kuvvet İspanyol, Erdelli Macar, Floransa, Papalık, Leh, Çek, İtalya, Hollanda, Belçika, Slovak askerlerinden oluşmuştu. Almanya İmparatoru II. Rudolf'un kardeşi Arşidük Maximillian'ın komuta ettiği bu gücün ihtişamı çok uzaklardan fark ediliyordu. Haçlılarla Haçova'da karşılaşan Osmanlı Ordusu'nun merkezinde Sultan III. Mehmed Han bulunuyor, başının üzerinde de Hz. Peygamber'in siyah renkli Sancak-ı Şerif'i dalgalanıyordu. Merkezdeki yeniçeriler, kapıkulu ocakları, Padişah ve Sadrazam'ın kumandası altındaydılar. Sağ taraflarında diğer vezirler mevki almışlardı. Padişah'ın solunda ise Hoca Sadeddin Efendi maneviyat abidesi halinde dikiliyordu; onun da solunda Anadolu ve Rumeli Kazaskerleri görev yapıyorlardı. Sağ kanattaki Anadolu Timarları'na Anadolu Beylerbeyi Mehmed Paşa, sol kanattaki Rumeli Timarları'na da Sokolluzade Hasan Paşa kumanda ediyordu.